

ג. נראה שלרבי יהודה בר"ש, אפילו מתה האם בחיי הבן, יורשת את בנה בקבר להנחיל לקרוביה, ובלבד שאין קרובים לאב, כגון שהיה גר. (וכן נראה לשמוע מדברי התה"ד (שנב), ממה שהוכיח מתוס' כתובות (יא).) שהלכה כמתניתין).

דף קטו

קפב. א. מהם כללי סדר נחלות?

ב. מנין שנחלה ממשמשת והולכת עד ראובן?

א. זה הכלל: כל הקודם בנחלה [ואיננו], יוצאי ירכו קודמים לאחרים. והאב קודם לכל יוצאי ירכו. הלכך איש כי ימות ובן אין לו, יוצאי ירכו של בן קודמים לבת. וכן יוצאי ירכה של בת קודמים לאביו של מת, ואביו של מת קודם לאחי המת, והם קודמים ליוצאי ירכם. וכן הלאה. כלל זה אמור רק בירושת קורבה אבל בירושת הבעל, אין יוצאי ירכו זוכים כשהוא בקבר, כפי שנתבאר לעיל.

ב. דרשו מאיש כי ימות ובן אין לו — עיין עליו, שאם יש לו בן או בת או בנים לבניו ולבנותיו, הם קודמים לכל אדם. וכשם ש'מעיינים עליו' למטה, הוא הדין למעלה, שאם כלה זרעו לגמרי — יש להעביר הנחלה ליורשי האב למעלה, ומשם לעיין שוב למטה, לראות אם יש זרע לאותו יורש (עפ"י רשב"ם).

א. התוס' (קה: ד"ה יכול) פרשו שמשמוש למעלה נסמך על הכתוב בפרשה שאחי האב יורשים, שלכך הוצרך לכתוב זאת, להשמיענו שהנחלה עולה למעלה, לאבי האב, ומשם יורדת ליוצאי ירכו. ואילו מאין לו בלבד לא היינו שומעים נחלה ממשמשת למעלה. (וע' גם בעליות דרבנו יונה ובעה"מ. וע"ע בשו"ת הרשב"א ח"ב כז). ועוד, מכך שכתוב 'אם אין אחים לאביו' — למדנו שזרעם קודם לאחי אבי אביו, הרי שמענו שהנחלה ממשמשת ועולה (עפ"י תורת חיים).

ב. כתב הרמב"ן (ק"ט:): שבנות צלפחד ידעו דין משמוש נחלה מסברא. ואפשר שזהו הטעם שלפ"ת ענה היתה בת הבן וירשה עם שאר אחי אביה — הרי שגם בבני נח קיים דין משמוש.

דפים קטו — קטז

קפג. א. מנין שאין הבת יורשת עם בת הבן?

ב. האם בית דין רשאים לתקן ולשנות סדרי נחלות הכתובים בתורה?

א. דרשו מאין לו שיוצאי ירכו של בן קודמים לאחרים, הלכך בת בנו קודמת לבתו. [ו'קל וחומר' שעשו צדוקים, ומה בת בנו הבאה מכח בנו תירשנו, בתו הבאה מכוח לא כל שכן — מופרך; מה לבת בנו שכן יפה כחה במקום האחים, שהיא נוטלת חלק עם כולם, כאילו היה אביה חי (וכן יש ללמוד זאת מן הכתוב כענה — לפירוש התוס'), תאמר בבתו שהורע כחה במקום אחים, שהרי הבן קודם לבת].

אמר רב הונא אמר רב: כל האומר תירש בת עם בת הבן [מ'קל וחומר' הנזכר (רשב"ם), או שרוצה לתקן לצורך שעה (כן פרשו התוס'), וכ"ה בתורי"ד וריטב"א ומאירי, ע"ש)] — אין שומעים לו, שאינו אלא מעשה צדוקים.

וכן בת בת הבן עד סוף כמה דורות, היא קודמת ותירש הכל ואין לבת כלום. והוא הדין לבת האח והאחות. וכן בת בן אחי אביו עם אחות אביו, וכל כיוצא בזה (רמב"ם; חו"מ רעו, ב).

ב. רשאים בית דין לתקן תקנה ולשנות מסדר נחלות שבתורה לצורך שעה (שהפקר בית דין הפקר. ראשונים. וכיו"ב אמרו ביבמות פט: שמשום הפקר ב"ד מועילה תקנת חכמים שהבעל יירש את אשתו קטנה), כמו שהתנו על שבט בנימין שנשארו ממנו מתי מעט לאחר מעשה פילגש בגבעה, שלא תירש בת הבן עם האחים, כדי שלא תסוב נחלה לשבט אחר (כפרשב"ם. ויש מפרשים באופן אחר. וערשב"א). ואולם בדבר המחזק ידי הצדוקים — אין שומעים להם לתקן, כנ"ל.

המאירי כתב שמתקנים לצורך שעה. ובשו"ת הריטב"א (קפ) נקט שמתקנים אף לדורות [וכיו"ב כתבו פוסקים לענין הפקעת ירושה מן המשומד. ע' רמב"ם נחלות ו, יב; שו"ת הרשב"ש שכה]. ואולם אין מפקיעים ממון אלא כדי לעשות סייג וגדר. עוד כתב הריטב"א שאין נראה לחלק בין העברת כל הנחלה למקצתה.

דף קטז

קפד. אלו מאמרי אגדה של רבי פינחס בן חמא הובאו בסוגיא?

דרש רבי פנחס בר חמא:

מפני מה בדוד נאמרה בו שכיבה וביואב נאמרה בו מיתה (והדד שמע במצרים כי שכב דוד עם אבתיו וכי מת יואב שר הצבא...) — דוד שהניח בן [כמותו] נאמרה בו שכיבה, יואב שלא הניח בן נאמרה בו מיתה. ואעפ"י שהיה לו בן ככתוב בעזרא, לא הניח בן כמותו; קשה עניות בתוך ביתו של אדם יותר מחמשים מכות... כל שיש לו חולה בתוך ביתו — ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים...

המאירי פירש: ילך אצל חכם וילמוד ממנו דרכי התפילות ויבקש רחמים. [ויש לומר שלכך הרמ"א (זו"ד שלה, יא) שהביא הלכה זו נקט 'יש אומרים', הגם שהוא דבר מוסכם — כי יש מקום לפרש כהמאירי (שבט הלוי ח"ג קסג).

עוד כתב הרמ"א 'ילך אצל חכם שבעיר שיבקש עליו רחמים' — נראה לפי שחכם שבעיר על פי דין הוא רבו. וידוע שהרב עם תלמידו יש להם שייכות בשורש נשמתם, על כן מסוגל הוא להעביר רוע הגזרה. שבט הלוי שם].

קפה. אבי האב ואחי האב — מי קודם לירש? אבי האב ואחי המת — מי קודם?

אבי האב ואחי האב — אבי האב קודם, שהרי שנינו האב קודם לכל יוצאי ירכו. אבי האב ואחי המת [כגון אברהם ויעקב בנכסי עשו] — רבא בא להוכיח ממשנתנו שהאב קודם, ודחה רמי בר חמא, וכן הסיקו שהאב קודם, שהרי אילו היה אבי המת קיים, היה הוא יורש, ועכשיו שאיננו — בנו קודם, דהיינו אחי המת — שהרי שנינו כל הקודם בנחלה יוצאי ירכו קודמים.

דפים קטז — קיז

קפו. כמה חלקים נטלו בנות צלפחד בנחלה?

בנות צלפחד נטלו בארץ ארבעה חלקים (כפי שלמדו (קיה: קיט.) מהמקרא בספר יהושע ויפלו חבלי מנשה עשרה...); —

לפי דעת התנאים שליוצאי מצרים נתחלקה הארץ (וכן דעת סתם מתניתין), נטלו בנות צלפחד חלק אביהם שהיה מיוצאי מצרים, ועוד חלק של אביהם בנכסי חפר אביו שהיה גם הוא מן היוצאים, ולפי שהיה צלפחד בכור נטלו אף חלק בכורה שלו בנכסי אביו. ועוד חלק רביעי נטלו מאח של אביהם שמת. (נתן נתן להם — זו נחלת אביו) אחזת נחלה בתוך אחי אביהם — זו נחלת אבי אביו שנטל בה צלפחד חלק שוה לאחיו) והעברת את נחלת אביו להן — זו חלק בכורה של צלפחד. וחלק אחי אביהם שמת, נלמד מריבוי נתן נתן (כדברי ראב"י) או מאחזת נחלה (ת"ק, לפי רשב"ם וריטב"א. להלן קיה: וע"ש פירושים אחרים בעליות דר"י).

כן הביאו הפוסקים להלכה על פי התוספתא והירושלמי (ומגמרא להלן קכב:), שבניו או בנותיו של בכור שמת, נוטלים חלק בכורה של אביהם בנחלת זקנם, ואף בנכסים שנפלו לזקנם לאחר מיתת אביהם (ראשונים כאן; רמב"ם נחלות ב,ז; סמ"ג עשין צו; או"ז; מרדכי תקעה; שו"ת מהרי"ק קמה; חו"מ רעו, טו). ואולם אין הבכור שבין הבנים נוטל פי שנים מאחיו בנחלה זו, שהרי לא היתה מוחזקת אצל אביהם כשמת — אלא כולם שוים בה (רמב"ן ושו"ר כאן; יד רמ"ה קיט. קכב:). ויש חולקים (ע' בראשונים בשם בה"ג; מאירי. וע"ע אמרי משה לח).

ולמי שאומר לבאי הארץ נתחלקה, נטלו שני חלקים של אביהם בנכסי חפר, ועוד שני חלקים משני אחים של אביהם שמתו.

לדברי רבי הושעיא בן קרחה בירושלמי, בנות צלפחד נטלו חמשה חלקים. לדעה זו היה צלפחד חי במנין שבערבות מואב, ולכן נטל שני חלקים, וכמאן דאמר 'לאילו ולאילו נתחלקה הארץ', כדלהלן (כן פירש הרשב"א קיז: וע"ע מה שכתב הרשב"א להלן קיה: וצ"ע).

דף קיז

קפו. כיצד נתחלקה ארץ ישראל, לפי יוצאי מצרים או לפי באי הארץ?

רבי יאשיה אומר: ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ (לשמות מטות אבתם ינחלו). כלומר לפי חשבון הנמנים בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים, מבין עשרים ומעלה הזכרים. רואים כאילו ירשוה הם, וקרוביהם יורשים מהם חלקם (ונתתי אתה לכם מורשה אני ה').

מי שאביו וזקנו היו ממנין היוצאים ממצרים — נוטל שני חלקים, כבנות צלפחד שנטלו חלק צלפחד וחלקו של צלפחד בנכסי חפר.

רבי יונתן אומר: לבאי הארץ נתחלקה. כלומר לאותם הנמנים בערבות מואב (לאילה תחלק הארץ בנחלה). אלא שיש להתחשב בחלוקה לפי מנין יוצאי מצרים (לשמות מטות אבתם ינחלו) — כיצד? לאחר שחלקו לפי מנין באי הארץ כל אחד חלק שוה, חזרה הנחלה לאבותיהם יוצאי מצרים, ומשם מתחלקת לזרעם כפי סדר נחלות.

א. לרש"י בפירוש התורה, חזרת הנחלה מכל נכדי המשפחה באי הארץ לאבי אבותם שיצא ממצרים ומשם נחלקת כסדר נחלות, לבנים ולבני בנים. ומשמע שאם לא יצא אבי אבותם